

BURSA Lİ CİNÂNÎ

Ali Osman COŞKUN*

Sultan III. Murad Han devrinin önde gelen âlimlerinden ve şâirlerinden olan Cinânî, Bursa'da doğmuştur. Bazı kaynaklar Cinânî'nin «Muradiye semtinden» olduğunu ve «Muradiye Camii civarında bir evde doğduğunu» kaydederler⁽¹⁾. Bütün kaynakların ifâdelerinde O'nun adının Mustafa Çelebi olduğu kayıtlı ise de, Âşık Çelebi Tizkiresi'nde, «Muhammed» olarak geçmektedir⁽²⁾. Mustafa Çelebi, Mehmed adında bir zâtin oğludur.

Şâirin mahlası üzerinde de farklı ifâdeler vardır. Mustafa Çelebi'nin mahlası tezkirelerde ve Arap harfli kaynaklarda da açıkça belirtilmemiştir⁽³⁾. «cenân» ve «cinân» kelimelerinin aynı şekilde yazılması, harekelen-

(*) Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fak. Öğrt. Görv.

(1) Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, Bursa, 1302, s. 455; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İst. 1971, c. I, s. 603.

(2) G.M. Meredith Owens, *Meşâirü's-Şu'ara or Tezkere of Âşık Çelebi*, London, 1971, vr. 68a-b;

Âşık Çelebi (Pir Mehmed) (ölm. 1568)'in çocukluğu Rumeli'de geçmesine rağmen, babasının ölümünden sonra oradan ayrılıp Bursa'ya gelmiştir. Tahsilinin büyük bir kısmını Bursa'da tanınmış bilginlerden görmüş olan Âşık Çelebi, İstanbul'da tahsiline devam etmiştir. Çeşitli yerlerde kadı olarak vazife yaptıktan sonra, Üsküp'te kadı iken ölmüştür. Bursa'lı Cinânî, O'nun ölümüne tarih düşürmüştür :

«Âşık sefer eyledi cihândan» (1568)

Âşık Çelebiye tarih düşürecek kadar yakınlığı olan ve bütün hayatını Bursa'da geçiren Cinânî'nin adının Mustafa olduğunu bilmemesi garip bir hadisedir.

(3) Şâirin mahlası için bkz. : Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'ara*, Ank., 1978, c. I, s. 266. Âşık Çelebi, a.g.e. vr. 68a; Şemseddin Sâmî, *Kamüsü'l-A'lam*, İst. 1308, c. III, s. 1839; Kâf-zâde Fâizi, *Zübdetü'l-eş'ar*, Süleymaniye Ktp., (Şehid Ali Paşa), 1877, vr. 22b, Seyyid Rıza, *Tezkire-i Rıza*, İst., (tarihsiz) s. 25; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İst., 1311, c. IV, s. 379; Nev'i-zâde Atayi, *Hadaiku'l-Hakayık fi Tekmileti's-Şakayık*, İst., 1268, s. 395; Nail Tuman, *Tuhfe-i Na'ili*, Mil., Ktp, (İbn-i Sina) Yzb. 611, c. I, s. 225;

Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen), İst. 1972, c. II, s. 70; Fâik Reşat, *Eslâf* (haz. Şemsettin Kutlu), İst., s. 150; *Türk Ansiklopedisi*, Ank., 1960, c. X, s. 157; Nihat Sami Banarlı, a.g.e. s. 603; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İst. 1977, c. II, s. 49; Harun Tolasa, *Sehi, Lâtîfi, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16 Y.Y.'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I*, İzmir, 1983, s. 368, Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ank., 1973, c. I, Giriş, s. 274.

dirilmemiş olması, şâirin mahlasının Lâtin harfli kaynaklarda «Cenânî» şeklinde kaydedilmesine vesile olmuştur.⁽⁴⁾ Çok genç yaşlarda şiir yazmağa başlayan Mustafa Çelebi, şiirlerinde «Cinânî» mahlasını kullanmıştır. Bilindiği gibi cinân «cennetler», cenân ise «kalp» mânâsındadır. Şâir; şiirlerinde mahlasıyla ilgili mazmunlarda «cennet» mânâsına işârette bulunmaktadır. Riyâzü'l-cinân adlı mesnevisi'nde :

| Nâmını kıldı Cinânî çün Kazâ
| Dûzaha girmek ana olmaz sezâ⁽⁵⁾

ve Cilâü'l-kulûb adlı eserinde de mahlasının «Cinânî» olduğunu belirtmektedir :

Cinânî idüp çün ki nâmum benüm
Mezîd eyledün ihtirâmum benüm
Makarrum kılup gülşen-i cenneti
Nasîb eyle gılman ile sohbeti
Mühâsib midür Hudâ-yı kerîm
Cinânî'ye cây ola nâr-ı cahîm
Bu nâmı bana çün ki gördün revâ
Cinânî diyü herkes eyler nidâ⁽⁶⁾

Yukarıdaki beyitlerde ve Cinânî Sâni adıyla şöhret bulan Mustafa Cinânî Çelebiyi; Atayı, Şakayık Zeyli'nde, «...Mahrûse-i Burûsa'dan pedidâr ve Cinânî mahlası ile şöhret şî'ar olmuş idi»⁽⁷⁾ şeklinde değerlendirir.

Mehmed adında birinin oğlu olduğunu belirttiğimiz Cinânî'nin doğum yerinin Bursa olarak bilinmesine karşılık, doğum tarihi hakkında kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanılmamaktadır. Âşık Çelebi, «...mevlidi Bursadur ki yer yüzünün cinânîdur. Guyâ memâlik-i Rum bir kâlebe-i beşerdür ki Bursa anın cânıdır...»⁽⁸⁾ şeklinde ondan övgüyle bahsetmektedir. Bazı kaynaklar da ya «Mahrûsa-i Burûsa'yı» ya da «Bursalı Cinânî» ibâresini kullanmaktadırlar. Nihad Sami Banarlı da, «Bursa Muradiye Camii civarında doğmuş.»⁽⁹⁾ demektedir. Görülüyor ki, doğum yeri hakkında birleşen kaynaklar, onun doğum tarihinden söz etmemektedirler.

XVI. yüzyılda yaşamış olan şâir, Arapça, Farsça ve Türkçe şiir söyleyecek kadar kuvvetli bir tahsil görerek yetişmiştir. Daha sonra medrese

(4) Bkz. Nihad Sami Banarlı, a.g.e. s. 603; Türkiye Gazetesi, **İslâm Âlimleri Ansiklopedisi**, İst., 1987, c. 15, s. 231; **Türk Ansiklopedisi**, s. 157.

(5) Cinânî, **Riyâzü'l-cinân**, İst. Üniver. Ktp. T.Y. 811, vr. 6^a.

(6) Cinânî, **Cilâü'l-kulûb**, Süleymâniye Ktp., Halet Efendi Ekl. No: 94, vr. 76^b.

(7) Atayı, **Şakayık Zeyli**, s. 395.

(8) Âşık Çelebi, **Meşairü's-Şu'ara**, vr. 68^a.

(9) Nihad Sami Banarlı, a.g.e. s. 603.

öğrenimi gören şâir, Bursa'da Muallimzâde (Azîrî) Efendi'den mülazim olduktan sonra, devlet memuriyetinde bulunmuştur. Muallimzâde'nin İstanbul kadılığı ve Anadolu kazaskerliği sırasında yanında kâtip olarak bulunmuştur. Daha sonra kadılık ve müderrislik vazifelerine tayin olmuş, 40 akçe ile medreseden mezun olduktan sonra 1594'de yeniden, Mevlânâ Muhyî yerine Bursa'da İvaz Paşa Medresesine müderris olarak tayin edilmiştir.

Bursalı Mustafa Cinânî'nin vefat tarihi ile ilgili olarak kaynaklardaki verilen bilgiler ittifak halinde olup birbirini doğrulamaktadır. Bütün kaynaklarda İvaz Paşa Medresesi'nde müderris iken 1004/1595'de Bursa'da vefat etmiştir denilirken, Tuhfe'de ölüm tarihi aylı günlü olarak belirtilmekte ve 4 Muharrem/4 Ocak 1595 (Pazartesi) günü vefat ettiği belirtilmektedir⁽¹⁰⁾. Kaynakların verdiği bilgiye göre Cinânî'nin mezarı, Bursa'da Hamza Bey Camii yanındaki mezarlıktadır. Onun ölümüne Bursalı Hâşimî tarih düşürmüştür :

«Cinânî eyleye gülzâr-ı adne varıcak menzil»⁽¹¹⁾

Söyleyeni belli olmayan şu mısralar Cinânî'nin mezar taşında yazılıdır:

«Dâr-ı dünyâdan Cinânî meded gitti bugün»

«Cinânî cennet-i ulyâyı kıldı kendüye me'vâ»⁽¹²⁾

Cinânî, kaynaklara göre âlim bir zâttır. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler ve nesirler yazmıştır. Hat sanatı ile de uğraşmış olan Cinânî'nin şiirlerinden kaynaklar övgü ile sözederler. Onun şiirlerinde mizâhî yönün ağır bastığı görülmektedir. Kudretli bir şâir ve kâmil bir nesir nâsiri olan Cinânî, hoş tabiatlı, nüktedan, meddah, hitâbet kudretine sahip olan bir şahıstır. Kaynakların belirttiğine göre şâirin gözleri iyi görmezmiş. Kendisi gibi görme kusuru olan Kefeli Hüseyin Efendi ile birlikte iken, Hüseyin Efendi'nin gözüne çöp kaçır. Hüseyin Efendi, Cinânî'ye dönüp çöpü çıkarmasını rica eder. Cinânî çok uğraşırsa da bir türlü çöpü bulup çıkaramaz. Nihayet;

— «Vallahî efendim, çok çalıştım, lâkin ne çöpü bulabildim, hattâ ne de gözünüzü!» der.

Hoş sohbet ve şakacı tabiatıyla Padişah III. Murad'ın dikkatini çekmiş olan Cinânî, O'nun meclislerinde hikâyeler anlatarak, nedimleri arasına girmiştir. Meclisleri şenlendiren bir karaktere sahip olan şâirin edebî şahsiyeti ile ilgili kaynaklar görüşlerini şu şekilde belirtirler :

(10) Nâil Tuman, *Tuhfe*, c. I, s. 225.

(11) Kâf-zâde Fâizî, *Zübde*, vr. 22b, *Tuhfe*, s. 225.

(12) Mehmet Tahir, O.M., c. II, s. 70, *Tuhfe*, s. 225.

Âşık Çelebi şâirimiz için, «...Gûşa dokunmayan gûşelere dest urur ve tasavvur ettiği hayalleri âyine-i hüsn ü edâda görür...»⁽¹³⁾ şeklindeki ifadesi, onun yeni mazmûn (bikr-i mazmûn)lar söylemede üstün olduğunu gösterir. Atayı de, «...merkûm-ı mezbûr fazâil-i kesire ile meşhur, elsine-i selâsede nazm ü nesre kâdir bî-nazîr münşî ve hûb şâir ulûm-ı arabîyeden hisse-mend ma'arif-i cüziyye ile şöhre-bend hoş tâb ve sâfi fu'âd şûh meşreb ve dirvîş nihâd idi...»⁽¹⁴⁾.

Cinânî'den söz eden kaynaklarda, onun müretteb bir dîvânının olduğu kaydedilmektedir⁽¹⁵⁾. Divanda; münacaat, na't, mensur bir dibâce, kasideler, Farsça ve Türkçe yazılmış mesnevîler, kıt'alar, mersiyeleler, tahmis, tesdis ve müemmenler, murabba, yine Farsça ve Türkçe yazılmış tarih manzûmeleri, gazeller ve müfredler yer almaktadır.

Şâirimizin diğer bir eseri de Riyazü'l-cinândır. Bu eseri, 1578 yılında bitirdiği ve III. Murad'a sunduğu didaktik bir mesnevîdir. Âzerî Çelebi'nin Nakş-ı Hayâl'ine cevap niteliğinde bir eserdir. Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlı Müellifleri adlı eserini kaynak olarak alan yazarlar, şâirin, Manzenü'l-esrâr mesnevîsinin olduğunu belirtirlerse de, üsâd Mehmed Fuat Köprülü, Nev'-i-zâde Atayî'nin Şakayık Zeyli'ne ve Bursalı Belîğ'in Gûldeste adlı eserine dayanarak, Cinânî'nin böyle bir eseri olmadığını, Gûldeste'de ifade edilen Mahzenü'l-esrâr bahrinde Riyazü'l-cinân ifâdesinin yanlış yorumlandığını ortaya koymuştur⁽¹⁶⁾. Riyazü'l-Cinân, XVI. yüzyıl sosyal hayatını bütün yönleriyle ve samimi bir hava içerisinde göstermesi bakımından çok önemlidir.

Mustafa Cinânî'nin bunlardan başka, Sultan III. Murad'ın emriyle kaleme aldığı ve 1591 yılında tamamladığı, Bedâiyü'l-âsâr adlı mensur eserdir. Bu eser, o zamana kadar duyulmadık enterasan hikâyelerden meydana gelmiştir.

Bursalı Cinânî'nin dördüncü eseri ise, Cilâü'l-kulûb'dur. Bu eseri Cinânî, 1594 yılında tamamlamıştır. Didaktik, sosyal hayattan, örf ve âdetlerden bahseden bir mesnevîdir. Bu eser, Taşlıcalı Yahya Bey'in Usûl-nâme adlı eserine nazîre olarak yazıldığı için, «Nazîre-i Usûl-i Yahya li' Cinânî» adıyla da bilinmektedir.

Cinânî'nin şiirlerinden örnekler :

Nî'met-i vaslına ağıyârı doyurmuş dilber
Gönlün ey haste-i hicrân nenün aşın ister⁽¹⁷⁾.

(13) Âşık Çelebi, *Meşâirü's-Şu'ara*, vr. 68a.

(14) Atayî, *Şakayık Zeyli*, s. 396.

(15) Belîğ, *Gûldeste*, s. 457; Nâ'il Tuman, *Tuhfe c. I.*, s. 225; Mehmed Tahir, *O.M. c. II*, s. 70.

(16) Mehmed Fuad Köprülü, *Meddahlar*, *Türkiyat Mecmuası*, İst. 1925, c. I., s. 27.

(O sevgili yabancıları (rakipleri) yiyecek ve içecek olan şeylerle (ni-
metle) doyummuş olduğu halde, ey ayrılık hastası (âşık), senin gönlün
daha neyin aşını, yemeğini ister?). (Şâir bu beyitte, sevgilinin rakiplere
gösterdiği iltifatı, gönlü yaralı olan âşığa göstermediğinden yakınarak, kıs-
kançlığını dile getirmektedir.)

Hattun geldükçe ruhsârında artar tâzelik terlik
Berât ile verilmiş gibi şâhum sana dilberlik⁽¹⁷⁾.

(Ayva tüylerin yanağına geldikçe (yanağında çıktıkça), yanağındaki tâ-
zelik ve güzellik artmaktadır. Şâhım (sevgilim) sana bu güzellik bir fer-
manla verilmiş gibidir.) (Berât kelimesinin rütbe, nişan ve imtiyaz mânâsı
düşünülürse, sevgili, sultandır, şahtır. Güzellik ülkesinin sultanı olan sev-
gili, belirli yaşa geldikten sonra ayva tüyleri yanakta çıkmağa başlar, bu
da adeta izne bağlıdır. Hatt'ın diğer bir mânâsı da yazıdır ki, berât ve şâh
ile ilgisi vardır.)

Âleme arz eyleme yakut-ı la'lün muttasıl
Kim değer ey hâce-i Mısr-ı melâhat ana dil⁽¹⁸⁾.

(Ey güzellik ülkesinin sultanı (hocası), yakuta benzeyen dudağını de-
vamlı herkese gösterme ki, ona dil değer). (Cinânî, bu beyitte güzelliği
bir ülkeye benzetmiştir. O ülkenin sultanı da sevgilidir. Bu tasavvur bir
telmiş sanatı içinde verilir ki, güzellik ülkesinin sultanı Hz. Yûsuf'tur.
Bilindiği gibi ülke ve memleket kavramı altında saklı olan şey, yüz ve çev-
residir. Bu bakımdan sevgili, güzellik ülkesinin sultanı olmaktadır. Güzel
olana daima dil uzatılır, devamlı ondan söz edilir, dedi-kodu yapılır.)

Kadîmdür hukukı bülbülün güllerle gâyetde
Ağaç ata bile binmişler eyyâm-ı sabâvetde⁽²⁰⁾.

(Bülbülün güllerle olan dostluğu, hukuku çok eskilere dayanmaktadır.
Çocukluk günlerinde ağaç ata birlikte binmişlerdir). (Şâir bu beyitte, folk-
lorik bir özelliği dile getirmektedir. Bilindiği gibi çocuklar, sürgünlerden,
uzun çubuklardan at yaparlar ve ona binerler. Gül ile bülbül de aynı ma-
halleden, aynı mekânda berâber büyüyen iki veya daha fazla çocuklar gibi

(17) Âşık Çelebi, *Meşâirü's-Şu'ara*, vr. 68^b; Kâf-zâde, *Zübde*, vr. 22^b; Atâyi, *Şa-
kayık Zeyli*, s. 398.

(18) Nâ'il Tuman, *Tuhfe*, c. I, s. 225; *Tezkire-i Rıza*, s. 25.

(19) *Meşâirü's-Şu'ara*, vr. 68^b; *Zübde*, vr. 23^a; *Tezkiretü's-Şu'ara*, c. I, s. 267;
Kamusü'l-A'lam, c. III, s. 1839.

(20) *Şakayık Zeyli*, s. 398; *Zübde*, vr. 23^a

düşünlmüştür. Gül budağına, güllerle bülbül birlikte binmişler, orada birlikte büyümüşlerdir. Bu bakımdan dostlukları, arkadaşlıkları çok eskilere dayanmaktadır).

Ağladur sonra seni hıcr ile bakmaz yüzüne
Bakma mihr-i ruh-ı dildâre zarardur gözüne⁽²¹⁾.

(O sevgili, ayrılığıyla seni ağlatır, sonra da yüzüne bakmaz; Sevgilinin güneşe benzeyen yüzüne (yanağına) bakma, gözüne zarardır). (Şâir, sevgilinin yüzü ile güneş arasındaki benzerliği, güzellik, parlaklık, ışıklık açısından ele almakta ve güneşe doğrudan doğruya bakılmıyacağını ifade etmektedir. Ayrıca, güneş (sevgili)'nin ayrılığı, batması, gece olması demektir. Sevgili gecleyn görünmediği için âşık ağlamaktadır. Sabahleyn görünen, doğan güneşe (sevgiliye) de bakılmaz, gözler yaşarır, kamaşır ve göze zararlıdır).

Lezzetde ol ki la'line sükker dinür sanur
Bî-çâre ağızı dadını bilmez yenür sanur⁽²²⁾.

Pâ-şikest etdi râh-ı belâyı hıcrân
Nice geşt eyleyeyim deşt-i gamı bî-pâyân⁽²³⁾.

(Tatılılıkta o dudağına şeker denir, zanneder. Zavallı, ağzının tadını bilmez onu (dudağı) yenir zanneder).

(Ayrılık belâsının yolu beni, ayağı kırık hâle getirdi; Bu sonsuz, uçsuz bucaksız gam çölünü nasıl dolaşayım, gezeyim). (Klâsik Divan şiirimizde, hasret ve hıcrân âşığın en büyük ıstırap kaynağıdır. Âşığın tahammül edemediği tek şey ayrılıktır. Âşık, sevgilinin her türlü cevri ü cefâsına göğsünü gere gere katlanır, tahammül eder, fakat ayrılığa bir an bile dayanmaz. Çünkü hıcrân yolu hem belalı, hem de sonsuz uzunluktadır. Ne zaman biteceği âşık tarafından bir türlü bilinemez. Ayrıca hıcrân, sevgilinin âşıktan ilgisini kesmesi, tegafül etmesidir. Şâir bu bakımdan bu sonsuz gam çölünü ayağı kırık bir şekilde nasıl gezeyim, demektir).

Olupdur Kays'a vü Ferdâd'a râh-ı aşkda hem-pâ
Ululara katup ağlamalıdır bu dil-i şeydâ⁽²⁴⁾.

(Bu deli gönül, aşk yolunda Kays (Mecnûh)'a ve Ferhâd'a arkadaş olmuştur. Onu ululara (büyüklerle-ermişlere) katıp ağlamalıdır). (Şâir, deli

(21) Zübde, vr 23^a

(22) Tezkiretü's-Şu'ara, c. I, s. 267.

(23) Tuhfe, c. I, s. 225.

(24) Zübde, vr., 22^b

gönlünü, Kays'ın ve Ferhâd'ın arkadaşı olarak görmekte ve onların arasına katıp hâline ağlamalıdır, demektir. Çünkü, klâsik hikâyelerimizden olan Leylâ ve Mecnûn ile Ferhâd ü Şirin'de, Kays Leylâ'ya, Ferhâd'da Şirin'e kavuşmamıştır. Bu sebeple, bu deli gönül de sevgiliye onlar gibi kavuşamayacaktır, demektir).

Hemîşe nâvek-i müjgânına sînem nişân eyler
Cinânî Hak Tealâ saklasun yâd-ı hatalardan⁽²⁵⁾.

(Ey Cinânî, sevgilinin ok gibi olan kirpikleri, sinemi daima hedef tutar; Allah başka hatalardan (kusurlardan) saklasın, korusun).

---

(25) Zübde, vr., 23^a